

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

В. М. Тертишник
В. В. Варава
О. В. Сачко

СУДОВА ЕКСПЕРТОЛОГІЯ

Підручник для підготовки здобувачів
освітнього ступеня «магістр»
за спеціальностями 081 «Право»
та 262 «Правоохоронна діяльність»

За загальною редакцією
доктора юридичних наук, професора
В. М. Тертишника

Харків
«Право»
2021

Рецензенти:

Т. В. Корнякова – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри адміністративного і кримінального права Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, заслужений юрист України;

В. М. Юрчишин – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінальної юстиції Чернівецького юридичного інституту

Тертишник В. М.

Т35 Судова експертологія : підруч. для підгот. здобувачів освіт. ступеня «магістр» за спец. 081 «Право» та 262 «Правоохоронна діяльність» / В. М. Тертишник, В. В. Варава, О. В. Сачко ; за заг. ред. В. М. Тертишника. – Харків : Право, 2021. – 280 с.

ISBN 978-966-998-229-2

Видання являє собою новітній підручник для слухачів магістратури, розроблений на основі сучасного стану законодавства, криміналістики та наукових досягнень у сфері судових експертиз, у якому розкрито доктринальні аспекти та проблемні питання таких навчальних дисциплін, як «Експертологія», «Судові експертизи», «Експертизи в кримінальному провадженні». У роботі викладено сучасну доктринальну модель експертології, проблеми експертного права та практики його застосування, розкрито проблеми конкуренції правових норм та формування інтегративної моделі доказового права. Розглянуто питання використання в експертній практиці ДНК-дактилоскопії, мас-спектрального аналізу та інших сучасних досягнень науки і техніки. Розкрито доказові можливості окремих експертиз, проблеми становлення правової експертизи, удосконалено концепт мистецтвознавчої експертизи, запропоновано запровадження в кримінальному судочинстві нового виду експертизи – гуманітарної експертизи, подано пропозиції щодо вдосконалення процесуального законодавства та практики його застосування.

Призначено для студентів, слухачів магістратури, курсантів юридичних закладів вищої освіти, які навчаються за спеціальностями «Право» та «Правоохоронна діяльність». Підручник буде слушним помічником як тим, хто за своєю ази правничої науки, так і тим, хто прагне до поглибленого вивчення кримінального процесу, криміналістики, експертології, особливо магістрам, аспірантам, а також практичним працівникам правоохоронних та правозахисних органів, слідчим, суддям, адвокатам, прокурорам, іншим працівникам, які мають справу з отриманням, дослідженням, перевіркою та застосуванням доказів.

УДК 343.14:343.137(075)

© Тертишник В. М., Варава В. В.,
Сачко О. В., 2021

© Видавництво «Право», 2021

ISBN 978-966-998-229-2

Вступ

У наш час юристу потрібно мати не тільки знання правничих наук, а й систему інтегративних знань у сфері природничих і точних наук, володіти методологією пізнавальної діяльності складних явищ, уміти застосовувати теорію доказів і досягнення експертології для здобуття достовірних знань, мати силу, волю, мудрість та компетентність, щоб розумно відповідати добром на добро і справедливістю на зло. У складній справі розкриття і розслідування злочинів, захисту прав і свобод людини та справедливого судочинства все більш важливого значення набувають експертні дослідження.

Зростаюче значення експертизи в доказуванні зумовлюється як тим, що вона часто є одним з найбільш ефективних засобів здобуття достовірних доказів, що застосовується для встановлення важливих обставин справи в ситуації недостатньої інформованості щодо обставин предмета доказування, та є інформаційно насиченим джерелом добротної доказової інформації, так і тим, що науково-технічний прогрес відкриває нові доказові можливості експертних досліджень, а сама експертиза стає таким, що динамічно розвивається, і все більш досконалим правовим інститутом забезпечення справедливого судочинства.

Судова експертиза сьогодні отримує свої специфічні об'єкт, предмет, методологію та технологію дослідження, перебуває в стані інтенсивного інтегративного розвитку, що виявляється в систематизації наукових знань про досліджувані об'єкти, явища, процеси, формуванні на основі інформаційних технологій науково обґрунтованих методів здобуття нових знань.

Правникам, слідчим, детективам, прокурорам потрібно мати здатності *на репродуктивному рівні* самостійно відтворювати та поглиблювати свої знання, використовувати сучасні надбання експертології для розв'язання нестандартних завдань і проблемних ситуацій, *на евристичному та творчому рівні* – шукати нові знання та розв'язувати складні завдання інноваційного характеру у професійній діяльності.

У цьому підручнику проаналізовано актуальні проблеми розвитку експертології; визначено напрями реалізації сучасних досягнень природничих наук для вдосконалення експертних досліджень; розкрито шляхи розвитку

експертних технологій, удосконалення експертного права та практики його застосування; запропоновано запровадження в кримінальному судочинстві гуманітарної експертизи для розв'язання морально-етичних питань у сфері правосуддя; розглянуто питання становлення правової експертизи та формування методологічних засад експертизи фондового ринку; розкрито коло питань, розв'язуваних окремими експертизами; проаналізовано вимоги до структури висновку експерта; надано рекомендації щодо призначення експертиз та перевірки й оцінювання висновків експерта.

ЗАГАЛЬНА ЧАСТИНА

Розділ 1

КОНЦЕПТ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТОЛОГІЇ, ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

§ 1. Концептуалізація судової експертології та її місце в системі правничої науки та правозастосовній діяльності

Судова експертологія пройшла історичний шлях становлення від концепту «обізнаних осіб» до «судової експертизи». Першим прототипом судових експертиз були судово-медичні висновки «обізнаних людей» – лікарів. Наприклад, в історичних джерелах є згадки про те, що в Римській імперії лікарі провели огляд тіла вбитого Юлія Цезаря (44 р. до н. е.) і виявили серед двадцяти трьох ран одну, яка, за їх висновками, і стала смертельною. Ордонанс короля Франції Людовіка XIV 1670 р. передбачав порядок виклику лікарів і хірургів із метою проведення огляду поранених і померлих, проведення освідування і порівняння документів, на що звертають увагу дослідники¹.

З часом починає застосовуватися комплексна експертиза документів, а до проведення хімічного дослідження документів залучається

¹ Торвальд Ю. Сто лет криминалистики. М. : Прогресс, 1973. С. 20–36 ; Чельцов-Бебутов М. А. Курс уголовно-процессуального права. Очерки по истории суда и уголовного процесса в рабовладельческих, феодальных и буржуазных государствах. СПб. : Равена : Альфа, 1995. 846 с. ; Основы судебной экспертизы : навч. посіб. для фахівців, які мають намір отримати або підтвердити кваліфікацію судового експерта / авт.-уклад. : Л. М. Головченко, А. І. Лозовий, Е. Б. Сімакова-Єфремян та ін. Харків : Право, 2016. 928 с.

навіть усесвітньо відомий учений Д. І. Менделєєв. Уже в середині XIX ст. у сфері правосуддя застосовуються судово-балістичні (М. І. Пирогов) та судово-хімічні й інші експертні дослідження.

Відомий учений минулого В. Д. Спасович у 1889 р. слушно й красно мовив: «Безмежне море знань людських і необхідний правильний розподіл праці. Окрема голова, окремий розум не в змозі вмістити й тисячної частини накопиченого століттями досвіду. Кожна спеціальність доопрацьовувалась до особливих законів. Якщо трапиться, що суду або окремії людині необхідно буде звернутися до іншої спеціальності, тоді замість того, щоб починати вивчення цієї спеціальності й, так би мовити, їхати відкривати Америку, можна прямо звернутися до фахівця з тієї чи іншої спеціальності та взяти в нього готову формулу...»¹.

О. Ф. Коні відзначав, що «судова практика дуже часто змушена звертатися до спеціальних досліджень, зосереджуючи на них тягар справи, або звертатися за допомогою до обізнаних людей, тобто експертів, у різних спеціальних галузях знань, мистецтв і ремесел»².

Не можна не зазначити, що в ст. 112 Статуту кримінального судочинства 1864 р. зазначалось: «...у тих випадках, коли для точного розуміння обставин справи необхідні спеціальні знання чи досвідченість у науці, мистецтві, ремеслі, промислі чи якому-небудь занятті, запрошуються обізнані люди». У якості обізнаних людей, згідно зі ст. 326 Статуту, «можуть бути запрошеними лікарі, фармацевти, професори, учителі, техніки, художники, ремісники, казначей та особи, які тривалими заняттями по певній службі чи в певній галузі отримали особливий досвід».

Стаття 331 Статуту передбачала освідчування через обізнаних людей (рос. – «сведущие лица»), а ст. 332 покладала на судового слідчого обов'язок постановки перед такими особами конкретних запитань, які підлягали розв'язанню з використанням їх знань. Статті 336–349 Статуту регламентували проведення окремого судово-медичного огляду через лікарів, які керувалися при формуванні своїх самостійних

¹ Спасович В. Д. Сочинения : в 10 т. СПб., 1889–1902. Т. 5. С. 286.

² Коні А. Ф. Собрание сочинений : в 8 т. / под общ. ред. В. Г. Базанова и др. М. : Юрид. лит., 1967. Т. 4. С. 34–38.

суджень і висновків Статутом судової медицини¹. Фактично в даному випадку Статут кримінального судочинства під концептом «судово-медичного огляду через лікарів» регламентував проведення судово-медичної експертизи.

У 1904 р. мають місце факти дактилоскопічної експертизи. Завдячуючи викладачу Чернівецького університету Гансу Гросу в 1908 р. інтегративні знання фахівців (обізнаних людей), дотичних до збирання доказів у сфері кримінального судочинства, сформовані в нову науку – криміналістику². 4 липня 1913 р. в Україні, у Києві та Одесі, створюються кабінети науково-судових експертиз.

З огляду на історичне значення даних фактів Указом Президента України №424 від 10 червня 2009 р. день 4 липня оголошено професійним святом – Днем судового експерта.

З розвитком науково-технічних засобів пізнавальної діяльності в доказуванні все більшу роль відіграє судова експертиза, а теорія доказів усе більше інтегрує нову складову юриспруденції, яка отримала назву «експертологія»³.

Судова експертологія – це інтегративний багатоаспектний концепт, що включає в себе природничий, інформаційний, правничий, психологічний, тактичний, організаційний, дослідний та логічний компоненти.

Концептом судової експертології охоплюється інтегративний комплекс правничих і природничих та інших наук, яким формулюються поняття і види експертиз у юридичних процесах, підстави, суб'єкти, принципи, порядок та методологія провадження судових експертиз, розуміння висновку експерта як самостійного виду доказів і його місця в доказовому праві, застосування експертизи в практичній правозастосовній діяльності та забезпеченні правосуддя.

¹ Российское законодательство X–XX веков. Т. 8 : Судебная реформа. М. : Юрид. лит., 1991. С. 131, 153–158.

² Гросс Г. Руководство для судебных следователей как система криминалистики : новое изд., перепечат. с изд. 1908 г. М. : ЛексЭст, 2002. 1088 с.

³ Винберг А. И., Малаховская Н. Т. Судебная экспертология. Волгоград, 1979 ; Клименко Н. І. Судова експертологія: курс лекцій : навч. посіб. для студентів юрид. спец. вищ. навч. закл. Київ : Ін Юре, 2007. 528 с. ; Цимбал П. В., Лазебний А. М. Зародження та еволюція експертології в кримінальному судочинстві. *Міжнародний науковий вісник*. 2015. №1 (2). С. 53–58.

Пріоритетами сучасної судової експертології є формування на інтегративному рівні єдиних для всіх форм судочинства основ та доктрини експертного права, його місця в доказовому праві, оптимізація і розвиток експертної методології та розширення потенційних можливостей експертних досліджень на основі сучасних наукових досягнень галузевих наук та інформаційних технологій, формування стандартів допустимості висновків експертів як доказів у судових процесах.

Термін «судова експертиза» законодавець визначає в ст. 1 Закону України «Про судову експертизу»¹ як «дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває в провадженні органів дізнання, слідства чи суду».

У ст. 1 Закону України «Про наукову та науково-технічну експертизу» зазначається, що це діяльність, метою якої є дослідження, перевірка, аналіз та оцінка науково-технічного рівня об'єктів експертизи і підготовка обґрунтованих висновків для прийняття рішень щодо таких об'єктів.

Виходячи з вищенаведеного, під експертизою розуміють насамперед дослідження. З точки зору філології: 1) дослідження – це відтворення якого-небудь явища або спостереження за новим явищем у певних умовах із метою вивчення²; 2) аналіз – метод наукового дослідження предметів, явищ шляхом розкладу, розчленування їх складу і властивостей³; 3) оцінка – думка, міркування про якість, характер, значення кого-, чого-небудь⁴; перевіряти – переконатись у правильності, точності чого-небудь⁵.

Ю. К. Орлов виокремлює наступні ознаки судової експертизи: використання спеціальних знань, проведення дослідження з метою встановлення обставин, які мають значення для справи, наявність спеціального суб'єкта експертизи, визначена процесуальна форма прова-

¹ Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII : ред. від 01.01.2020. БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/4038-12>.

² Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ : Ірпінь ; ВТФ «Перун», 2003. С. 242.

³ Там само. С. 17.

⁴ Там само. С. 693.

⁵ Там само. С. 719.

дження, оформлення результатів у спеціальному процесуальному документі – висновку експерта¹.

Варто звернути увагу на перспективи виходу експертології за межі кримінального, цивільного чи господарського судочинства. У науці прогнозується утворення «загальної експертології», предмет якої охопить й інші галузі суспільної діяльності, що потребують експертної оцінки для прийняття важливих рішень у сфері управління, економіки тощо². Сьогодні отримують застосування експертизи фондового ринку, антикорупційні експертизи законодавчих і нормативних актів, висновки екологічних експертиз у сфері будівництва, доктринальні висновки правників у сфері конституційного судочинства тощо.

Експертиза – це спрямоване на вирішення певних питань дослідження, що потребує спеціальних знань із боку компетентних осіб, яких називають експертами (від латин. «*expertus*» – досвідчений). На відміну від інших (технічних, товарних, лікарських тощо), судова експертиза провадиться для встановлення фактів, пов’язаних із розслідуванням та судовим розглядом кримінальних справ, вирішення питань правосуддя в цивільному, адміністративному, господарському та іншому судовому процесі, а також у медицині, екології чи будь-якій іншій сфері людської діяльності, де виникає потреба застосування спеціальних знань.

Судова експертиза – це процесуальна дія, що полягає у провадженні за дорученням органів дізнання, досудового слідства і суду або дорученням сторін діяльності у встановленій законом процесуальній формі із застосуванням спеціальних знань, досліджень пов’язаних зі злочином об’єктів, явищ і процесів відповідними спеціалістами і поданні на підставі цих досліджень кваліфікованого висновку з питань, що мають значення для правосуддя.

Сторона захисту в кримінальному процесі, відповідно до ст. 243 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), має право самостійно залучати експертів на договірних умовах для проведення експертизи, зокрема й обов’язкової. Експерт може бути залучений слідчим суддею за клопотанням сторони захисту у випадках та порядку, передбачених ст. 244 КПК України.

¹ Орлов Ю. К. Производство экспертизы в уголовном процессе. М., 1982. С. 4–5.

² Клименко Н. І. Загальна теорія судової експертології: поняття і місце в системі наукового знання. *Збірник наукових праць Ірпінської фінансово-юридичної академії (економіка і право)*. 2013. Вип. 2. С. 105.

Судові експертизи не тільки є одним із потужних і найбільш інформативних засобів доказової діяльності у кримінальних провадженнях, а й можуть бути важливим інструментом профілактики злочинів за умови належної правової визначеності даної функції держави, чого недостатньо в сучасному правовому полі. У сфері кримінального процесу судова експертиза є окремим комплексним інститутом доказового права.

Предмет судової експертизи – це фактичні дані та обставини справи (провадження), встановлювані судовим експертом на підставі використання спеціальних знань шляхом застосування відповідних засобів (методів) при дослідженні матеріальних і матеріалізованих носіїв інформації з метою вирішення завдань судочинства¹.

У сучасній юридичній літературі виділяються такі ознаки експертизи: застосування спеціальних знань, процесуальна форма призначення експертизи, процесуальна самостійність і індивідуальна відповідальність судового експерта, безпосереднє дослідження об'єктів експертизи, об'єктивне і всебічне проведення судової експертизи, процесуальне оформлення результатів експертизи, проведення дослідження з метою встановлення обставин справи, спеціальний суб'єкт експертизи, процесуальна форма її проведення, оформлення результатів у вигляді висновку експерта, надання висновку, дослідження як процес застосування спеціальних знань, об'єкти дослідження².

Різні питання провадження судової експертизи та використання висновку експерта в доказуванні у кримінальному процесі розглядаються в роботах вітчизняних учених – процесуалістів і криміналістів³.

¹ Основи судової експертизи : навч. посіб. для фахівців, які мають намір отримати або підтвердити кваліфікацію суд. експерта / авт.-уклад.: Л. М. Головенко, А. І. Лозовий, Е. Б. Сімакова-Єфремян та ін. Харків : Право, 2016. С. 25.

² Юришин В. Д. Висновок експерта як джерело доказів у кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук. Івано-Франківськ, 2007. С. 63.

³ Гончаренко В. Г. Судово-психологічна експертиза у кримінальному провадженні : наук.-практ. посіб. Київ : Прецедент, 2013. 43 с. ; Пиріг І. В. Теоретико-прикладні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування : монографія. Дніпропетровськ : Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ : Ліра, 2015. 432 с. ; Спіріна І. Д. Судово-психіатрична експертиза : навч. посіб. Дніпропетровськ : ДЮІ МВС України ; Арт-Прес, 2000. 144 с. ; Судова експертиза в кримінальному процесі : навч.-практ. посіб. / О. О. Садченко, Н. Д. Кулінич, С. М. Соловей, О. В. Шевченко ; ННІ підготовки фахівців для експерт. підрозділів ; Нац. акад. внутр. справ. Київ : УкрДГРІ, 2013. 256 с. ; Калашникова О. Л. Основи мистецтвознавчої експертизи та вартісної оцінки

Спеціальні знання – це сукупність науково обґрунтованих знань у галузі науки, техніки, мистецтва та ремесла певної особи (спеціаліста) в межах будь-якої професії, які відповідно до норм кримінально-процесуального законодавства є необхідними для повного, всебічного, об'єктивного встановлення обставин, що входять у предмет доказування, та вирішення інших завдань кримінального процесу¹.

Об'єкти експертизи – це закріплені в матеріалах справи та передбачені кримінально-процесуальним і цивільно-процесуальним законодавством джерела інформації².

Згідно з кримінально-процесуальним законом усі необхідні для провадження експертизи матеріали надає слідчий. Під матеріалами, що направляються експертові, слід розуміти: речові докази, які підлягають дослідженню; протоколи слідчих дій та інші документи, що підтверджують обставини їх виявлення, вилучення, фіксації, збереження та інші необхідні фактичні дані; зразки для порівняльного експертного дослідження. Якщо при провадженні експертизи експерт встановить обставини, що мають значення для справи і з приводу яких йому не були поставлені питання, він управі зазначити про це у своєму висновку. Таке право експерта є важливою гарантією повноти і всебічності дослідження всіх обставин справи.

Предметом експертизи у вузькому сенсі зазвичай вважається експертне завдання, яке необхідно розв'язати експертові під час і за результатами дослідження на основі відповідного обсягу спеціальних знань із використанням засобів і методів, що перебувають у його розпорядженні³.

Методи експертизи – це система науково-технічних, логічних та інших дослідницьких технологій, які застосовуються для з'ясування

культурних цінностей : підручник. Київ : Знання, 2006. 477 с. ; Пиріг І. В., Бідняк Г. С. Використання спеціальних знань на досудовому розслідуванні : навч. посіб. Дніпро : Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2019. 140 с. ; Актуальні питання криміналістики та судової експертизи : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 19 листоп. 2020 р.) / редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. 461 с.

¹ Юрчишин В. Д. Висновок експерта як джерело доказів у кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук. Івано-Франківськ, 2007. С. 56.

² Шляхов А. Р. Судебная экспертиза. Организация и проведение. М. : Юрид. лит., 2003. С. 8.

³ Россинская Е. Р. Судебная экспертиза в уголовном, гражданском и арбитражном процессе : практ. пособие. М. : Право и закон, 2003. С. 6.

інформаційного змісту досліджуваних об'єктів, отримання емпіричних даних чи їх аналізу, ідентифікації або отримання ймовірних чи прогностичних знань, для вирішення всіх питань правосуддя.

А. І. Вінберг та Н. Т. Малаховська запропонували таку класифікацію експертних методів: 1) за ступенем їх загальності та субординації: всеохоплюючий та розглянуті на цьому рівні методи логіки; 2) загальні (загальнопізнавальні) методи: спостереження, вимірювання, опис, планування, експеримент, моделювання та ін.; 3) окремі методи (інструментальні та допоміжно-технічні); 4) спеціальні методи, функції яких виконують спеціалізовані методики експертного дослідження¹.

Методологія судової експертизи – інтегративна система науково обґрунтованих *методів і засобів*, а також *правил* проведення експертного дослідження, які відповідно до особливостей об'єктів дослідження та поставлених завдань створюють оптимальну програму отримання достовірних фактичних даних і правильних висновків.

Як зазначають дослідники, Науково-дослідною роботою (НДР), проведеною Київським НДІСЕ Міністерства юстиції України (2012 р.), було визначено це поняття таким чином: «*Методика проведення судової експертизи* – детально регламентована програма вирішення експертного завдання (експертних завдань), яка складається з послідовних практичних та розумових операцій, що спрямовані на пізнання властивостей і зв'язків досліджуваних об'єктів (матеріальних об'єктів, явищ, подій) та передбачають застосування при цьому системи *методів і засобів*, а також *правил* проведення експертного дослідження»².

Розвиток науки і техніки розширює можливості алгоритмізації експертних досліджень. При цьому кожна експертна методика, основана на використанні комп'ютера, специфічна і орієнтована на дослі-

¹ Вінберг А. И., Малаховская Н. Т. Судебная экспертология (общетеоретические и методологические проблемы судебных экспертиз) : учеб. пособие. Волгоград : НИИРИО ВСШ МВД СССР, 1979. 184 с.

² Полтавський А. О. Знову до поняття «Методика проведення судової експертизи». *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 19 листоп. 2020 р.) / редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. С. 48.

дження різних об'єктів, усі вони мають ряд спільних властивостей. Їх поєднують такі положення: а) в основі всіх методик лежать принципи правової інформатики і кібернетики, а саме: принцип системної організованості об'єкта пізнання, кількісних визначень, використання математичного апарату, функціональний та алгоритмічний підхід до процесу пізнання і самого об'єкта пізнання; б) методологічною передумовою комп'ютеризації будь-якого завдання є його математичне моделювання та розробка алгоритму вирішення цього завдання, такі моделі будуються не математиками або фізиками, а експертами конкретної спеціальності; в) для кожної методики, яка розробляється, характерна певна структура, наприклад, постановка завдання, визначення мети дослідження тощо; г) жодна методика від початку і до кінця не може бути реалізована за допомогою комп'ютера, використання ЕОМ об'єктивізує процес пізнання і доповнює якісний підхід до процесу дослідження¹.

З урахуванням інформаційних технологій наразі перебуває у процесі створення як програмне забезпечення діяльності щодо розкриття та розслідування окремих видів злочинів, так і програмне забезпечення основних експертних досліджень. Але інформаційні технології не зменшують активної ролі та відповідальності експерта в кримінальному судочинстві.

Процес дослідження істини в кримінальному процесі має бути істинним, забезпечувати отримання достовірних даних, а отже, такий процес має бути добре контрольованим на всіх його стадіях, перевірочним і добре вивченим. В усякому разі мають бути відомі механізми формування тих чи інших висновків або інформаційних результатів, досліджені всі варіанти дії використаного методу залежно від різних змінюваних умов його застосування.

З названих причин не можуть бути використані в доведенні гіпноз, екстрасенсорика та інші нетрадиційні методи психології.

Невипадково закон вимагає у висновку експерта викладати не тільки підстави проведення експертизи та результати експертного до-

¹ Гурак Р. В. *Інтеграція знань як фактор розвитку науки криміналістики* : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Європ. ун-т фінансів, інформац. систем, менеджменту і бізнесу. Київ, 2005. С. 3–9 ; Гурак Р. В. *Інтеграція у судовій експертизі. Право України*. 2003. № 11. С. 56–59.

слідження, а й зміст і послідовність застосування методології дослідження.

У сучасних експертизах помітна тенденція вдосконалення методів експертизи, яка проявляється в більш широкому використанні сучасних інформаційних технологій та інших наукових досягнень, що може зумовлювати, з одного боку, ускладнення методології досліджень (наприклад, використання мас-спектрального аналізу матеріальних об'єктів із застосуванням лазерних джерел іонів і сучасних спектрометрів), а з іншого боку, додає більшої інформативної та доказової потужності експертизам, розширює можливості використання неdestructивних методів (що забезпечує збереження важливих речових доказів), нерідко сприяє уніфікації системи експертних методів та прискорює процес виконання експертних досліджень (поширені експрес-аналітичні методи).

Для кримінального процесу важливо, що об'єкти експертизи досліджуються насамперед неdestructивними методами для збереження доказових ознак матеріальних чи матеріалізованих об'єктів.

Методологію експертизи має бути відображено в описовій частині висновку експерта з тим, щоб хід і результати дослідження могли бути доступними для об'єктивного аналізу в судовому процесі, а також для перевірки шляхом повторного дослідження.

Висновки експерта, являючи собою узагальнені, опосередковані, вивідні знання, мають відповідати вимогам достовірності. Отримані відомості повинні бути результатом дослідження за умови відсутності сумнівів у правильності проведеного дослідження й отриманих результатів.

Сучасні досягнення експертології можуть бути використані не тільки для встановлення обставин предмета доказування в кримінальних провадженнях, але мають більш значний потенціал:

- для вдосконалення діяльності щодо попередження та профілактики злочинів, установлення причин і умов (обставин, які сприяли вчиненню) злочину;
- для оперативно-розшукової, розвідувальної та контррозвідувальної діяльності;
- для вдосконалення антикорупційної політики держави;

- для забезпечення безпеки держави;
- для створення штучних умов з метою отримання доказової інформації з використанням «слідових пасток»;
- для забезпечення таких заходів, як імітування обстановки злочину та спеціальний слідчий експеримент (ст. 270 КПК України);
- для створення й використання заздалегідь ідентифікованих (помічених) або несправжніх (імітаційних) засобів (ст. 273 КПК України);
- для формування автоматичних баз даних результатів експертних досліджень (наприклад, генотипоскопії) з подальшим використанням таких колекцій у розкритті повторних злочинів та їх профілактиці.

Для вдосконалення використання спеціальних знань у попередженні злочинів необхідно прийняти законодавчі основи такої діяльності – прийняти Закон «Про профілактику кримінальних правопорушень», де передбачити процесуальну форму провадження експертиз з метою виконання профілактичних функцій.

Слово «експерт» походить від латинського «expertus» та французького «expertise», що означає досвідчений, випробуваний¹.

Експерт – це не зацікавлена у справі особа, яка володіє спеціальними знаннями та вміннями в окремій галузі науки, техніки, мистецтва або ремесла і яка залучається у встановленому законом порядку до участі в провадженні експертизи.

Обов'язковою умовою здійснення судово-експертної діяльності судовими експертами, що не працюють у державних спеціалізованих установах, є наявність свідоцтва про присвоєння кваліфікації судового експерта, виданого Міністерством юстиції України на підставі рішення Центральної експертно-кваліфікаційної комісії при Міністерстві юстиції України, яким надається право на проведення конкретних видів експертиз. Судовий експерт при виконанні процесуальних дій повинен мати при собі і пред'являти на вимогу відповідних посадових осіб свідоцтво про присвоєння йому кваліфікації судового експерта. У письмових висновках експерта, крім даних, передбачених чинним законодавством, обов'язково зазначаються номер, дата видачі і строк дії свідоцтва про присвоєння кваліфікації судового експерта.

¹ Юридична енциклопедія : у 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ : Укр. енцикл., 1998. Т. 2 : Д–Й. С. 333.